

NAGY ANDOR Ph.D.
főiskolai adjunktus
Eszterházy Károly Főiskola
Eger

A média és a nevelés

„Nem sejtethjük meg az emberi agy
lehetőségeit terjesztő technológia
jövőjét, ha nem ismerjük eredetét.”

(H. Rheingold)

A ma gyermeke a média világába születik bele. Számára minden természetes, ami a korábbi nemzedékeknek technikai csoda volt, illetve azzá lett. Ő már igazán nem csodálja, sokkal inkább használja, alkalmazza.

Számos vizsgálat igazolja, hogy a világon – ahol a médiumok megjelentek és elterjedtek – a gyermekek, fiatalok szinte rabjává válnak az eszközrendszernek. Érzékelhetővé vált, hogy a tudásnak az iskola már nem egyedüli forrása – soha nem is volt! –, a „magiszter dixit” kora lejárt. A tankönyv helyett is a tankönyvcsaládok, mellettük az enciklopédiák, szöveggyűjtemények, lexikonok stb. kapnak szerepet. A bennük lévő tartalomnál viszont sokkal frissebbek, korszerűbbek a Spektrum, a Discovery, National Geographic stb. televíziós csatornákon megjelenő egész napokon át sugárzott anyagok.

A média – amint az ismeretes – nemcsak oktat, ismereteket közöl, de formálójá is a személyiségnek, főleg a gyermekek személyiségének. Nem véletlen, hogy a társadalomban, az iskolában tapasztalható agresszivitás terjedéséért számosan a médiát vonják felelősségre. A média pozitív személyiségalkotó hatásáról viszont sokkal kevesebbet lehet hallani, pedig az is elképzelhető, hogy pozitív irányban is hathat.

A médiumok tudatos pedagógiai alkalmazásának tudománya, a médiapedagógia, pedagógiánk mindmáig árva gyermeke, mintha nálunk nem is lenne. Tudomásunk szerint Ausztriában az Oktatási Minisztériumban külön főosztály foglalkozik a médiapedagógiával, Norvégiában például az Oslói Egyetemen Anita Werner a médiapedagógia tudományának professzora, angolai, német, amerikai példákról beszélni se érdemes, ott annyira természetes a médiapedagógia léte, elfogadottsága, elmélete és gyakorlata.

Hazánkban a neveléstörténet éppen úgy adós a médiapedagógia figyelembevételével, mint a neveléstudomány, a nevelésszociológia, vagy akár a didaktika. Jellemző, hogy a 2001 októberében a Magyar Tudományos Akadémián rendezett I. Országos Neveléstudományi Konferencián a tengernyi előadásból szinte alig kapott szerepet a médiapedagógia! (Mindössze két beszámoló hangzott el az informatikával kapcsolatos kutatásról.)

A neveléstudománynak feladata többek között a jövőképzés is. A médiapedagógiának a jövője szinte beláthatatlan. Érdemes viszont a történetébe is belelapozni.

* * *

A könyv médiummá válása egyesek szerint az ókori Rómában valósult meg először, ahol a könyvmásoló rabszolgák tömege több száz példányban volt képes előállítani aránylag rövid idő alatt és az árusok asztalára tenni szinte bármilyen irodalmi alkotást. Bizonyára hasonló volt a helyzet az ókori Egyiptomban is.

J. Gutenberg találmánya, a **könyvnyomtatás** hozott forradalminak értékelhető változást a művelődés történetében. Kétségtől a könyv tekinthető a legelső tömegkommunikációs eszköznek, az információrobbanás egyik eredőjének. Megszülethetett a Gutenberg-galaxis.

Gutenberg világraszóló találmánya a **médiapedagógia kezdetét** is jelenti, hiszen a kommunikáció történetében a kommunikálás tömegessé válását tette lehetővé. A könyvek nyomdai előállítására mindmáig a tudás, a tudomány eredményeinek közzétételét is jelenti. Évszázadokon át a tankönyv volt a tantervi anyag forrása szerte a világon. Annak tartalmától el sem lehetett térni. Számos pedagógus szinte betű szerint kérte számon a tankönyvekben jóváhagyott szövegeket. Az újabb kiadásokat a tudományok fejlődése, illetve a rendszerváltozások és egyéb okok tették lehetővé, szükségessé.

A tanterv és utasítás szinte törvény volt a pedagógusok számára, amit kötelességük volt végrehajtani. A tantervi anyagot nem vitatni, hanem tanítani, megtanítani kellett. Attól eltérni nem lehetett.

E dolgozat szerzőjének a IV. elemiben olyan tanítója volt, aki a felelést követően a tankönyvi fejezetek címe mellé írta be az érdemjegyet! Nyilvánvaló, az ilyen megoldást nem lehet általánosítani, de hogy ez is megtörténhetett, a szerző maga tanúsítja.

A nyomtatott könyv tankönyvvé válása korszakos jelentőségű volt, a megtanítandó, megtanulandó tudás forrását jelentette szinte egyedüli módon az elmúlt század második feléig, az újabb médiumok megjelenéséig és pedagógiai alkalmazásáig.

A Lumière-fivérek első filmes bemutatójukat Párizsban 1895 decemberében tartották. Megszületett az újabb technikai csoda, a mozgófilm, amelynek tömeghatása kezdettől fogva érzékelhető volt, gyors elterjedése és sokoldalú felhasználhatósága még tovább fokozódott a televízió megjelenésével, amit azt is jelenti, hogy a világban mindenütt ma már a filmek alkotják a televíziókban a legtöbb nézőt vonzó műsorokat.

A film pedagógiai alkalmazására igen hamar sor kerül Magyarországon is. Ezt igazolja az 1908-ban megjelent Mozgófénykép Híradó, aminek címloldalán olvasható, hogy „A mozgófénykép, mint a pedagógia és a népnevelés tényezője”. A korabeli feljegyzésekből értesültünk arról, hogy a pedagógusok „rendhagyó órákra” csoportosan kísérték a múlt század elején már tanulóikat a filmvetítésekre.

Érdekeséggé említenénk meg, hogy az első magyar filmek (mozgófényképek) Pesten születtek, de az 1910-es években már Egerben és Kolozsvárott is készültek filmek. Terjesztették a műveltséget, alakították a személyiséget, oktattak, szórakoztattak.

Jogos büszkeséggel illik szólni arról is, hogy Európában elsők között ismerték fel hazánkban az oktatófilmek gyártásában való lehetőséget, az iskolai oktatás filmmel történő szemléletesebbé, élményszerűbbé tételét. Magyarország az oktatófilmgyártásban megelőzött számos, a mienkénél lényegesen fejlettebbnek tekintett országot is.

A film mint médium alakította tovább a médiapedagógiát, jóllehet szerencsésebb ez esetben a **filmpedagógia** fogalmát használni!

A könyvről korábban csak egyértelműen elismerő vélemények születtek, csupa pozitív pedagógiai értékelés. A film volt az, amely a médiumok családjában először mutatkozott Janus-arcúnak. Számos szülő, sok-sok pedagógus mutatott rá tényként a film negatív tulajdonságaira is. Erre a megállapításra jutott dr. Zrínszky László professzor is, aki szerint „egy-egy kommunikáció-technikai eszköz belépését mindig hatalmas eufória követte, míg nem – méghozzá nagyon hamar – ki nem derült, hogy minden ilyen eszköz a kultúraterjesztés új médiumává válhat, és maga is új tartományokkal gazdagíthatja a kultúrát (lásd: fotóművészet, filmművészet stb.), de a korábbinál hatékonyabban rombolhatnak is, manipulálhatnak is vele, megzavarhatják a kialakult és normálisnak érzett életrend-szokásokat, keresztezhetik a megszüllárdult nevelési törekvéseket”.

Szinte agyonidézett az a megállapítás, amely leginkább a filmekre vonatkozik – mind-egy, hogy moziban, videón vagy televízióban találkozhatunk is velük –, hogy a nézőikre egyaránt gyakorolhatnak pozitív és negatív hatást. Az alkotókon múlik ugyanis, hogy magát az eszközt milyen tartalommal töltik meg.

Az újabb médium a könyvvvel szemben sajátos hatásrendszert eredményezett. A könyv esetében ugyanis a találkozás személyes, intim jellegű. Ezzel ellentétben a filmet általában nézőközönség számára vetítik, ami azt is jelenti, hogy tömegekre kíván egyszerre hatni, ez viszont együtt jár azzal, hogy a filmen kívül a nézőkre a nézőtársak is hatnak. Az élmény közös.

A filmpedagógia már egyértelműen médiapedagógia! Legalábbis ma úgy értelmezhetjük, hogy fontos eleme annak. Olyannyira az, hogy az 1960-as évek oktatási kormányzata szükségét látta a filmelmélet, filmtörténet, filmesztétika középiskolai oktatásának. A hazánkban újként jelentkező tartalom annak a felismerésnek a következménye, hogy a Magyarországon született művészi értékű filmeket szerény nézettség fogadta, ugyanakkor a külföldi fesztiválokon jelentős sikereket értek el.

Az új tantervi tartalom közvetítése a magyar szakos tanárok feladatává vált, akiknek anélkül is éppen elég feladat jutott. A nyári hónapokra időzített tanári speciális felkészítés sem találkozott örömteli üdvözléssel a pedagógusok részéről annak ellenére, hogy belátták, a film nyelvét is érteni kellene ahhoz, hogy úgy hasson a nézőre, különösen a gyermeknézőre az alkotás, ahogy azt megálmodták, elkészítették az alkotók. Az oktatási kormányzat intézkedése e témában a filmpedagógia szerepének fontosságát, annak megismertetését célozta.

A filmesztétikával, a filmismeretek oktatásával kapcsolatos kísérleteket nem koronázza siker, jóllehet „nagyon intenzív érdeklődés volt tapasztalható” az audiovizuális művészetek, így leginkább a film iránt a gyermekekben, fiatalokban. Bölcs István: A film, a rádió, televízió az érettségiző szemével c. kötet összefoglalásában fogalmazza meg feladatként, hogy „az irodalomoktatás mellé be kell fogadnunk iskolai nevelési-oktatási feladataink sorába az audiovizuális művészetekre való nevelést is. Helyet kell adnunk az új művészeteknek a tananyagban, és tudomásul kell vennünk azokat a nevelési problémákat... amelyeket a moziba járás, a rádióhallgatás, a televíziónézés jelent.

Sajátos volt a korábbi évtizedekben a filmek korhatárokkal történő megjelölése is. Az 50-es években még osztályfőnöki engedély volt szükséges a diákok moziba meneteléhez, illetve a szülők beleegyezése. E tény is igazolta a filmek kétarcúságának felismerését, jóllehet még messze volt ekkor a szexmozik világa, az erotikus, illetve a pornófilmek megjelenése a nagyvilágban, főleg hazánkban.

A filmpedagógia jelenünkben újabb fejezetekkel gazdagodott. A plázamozik csábítása, a colás-popkornos filmnézés, a csodás kép- és még inkább hangtechnika... minden eddiginél jelentősebbé tette a filmpedagógia terjesztését. A filmek videón, televízióban, DVD-n való megjelenése is sajátos hatásokat jelent, amivel ma már számol a médiapedagógia is.

A házimozik világában is tudni kell eligazodni annak érdekében, hogy a médium, az eszköz, értékközvetítő és ne szennyez pusztító legyen. Azt várjuk a filmtől – bármilyen technika közvetíti is – hogy ne erőszakot szítson, ijesztgessen, vadítson, hanem sokkal inkább nyugtató, relaxáló, szórakoztató, üdítő legyen. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a csupa jó, a jóságos, a pozitív vonásokkal rendelkező, jellemes hős jelenjen meg a filmekben, amelyek a példa erejével pozitív irányban hatnak.

Vizsgálataink, tapasztalataink is igazolják, hogy a filmen megjelenő pozitív példák nem eredményeznek automatikusan pozitív hatást a személyiségre. Ez a megállapítás különösen akkor igaz, hogyha gyermekeink „moziznak”, minden előkészület nélkül néznek filmeket. Előkészület nélkül ugyanis nem jön, nem jöhet létre igazi műélvezet, valós élmény.

A szülők, a pedagógusok szerepe ez esetben is egyértelmű. A helyesen kiválasztott, jól előkészített filmnézés – bárhol legyen (mozi, filmklub, lakás stb.) – hatásfoka nem vitatható.

Tovább növelhető tapasztalataink szerint is a hatás a tudatos feldolgozással, értékeléssel, pedagógiai elemzéssel. Erre mutat rá a médiapedagógia is. A filmélmény befogadását követő beszélgetés, adott esetben vitatkozás a látottakról, hallottakról a szülőkkel, osztályfőnökökkel, szaktanárokkal, lehetővé teszi a filmek utóéletét, az élmény növelését, a korábbi információkkal, ismeretekkel való integrációt.

A fenti megállapításokat számos kutató, illetve maguk a tények bizonyítják, jóllehet tudatos megvalósításuk meglehetősen ritka kivételnek számít. A pedagógia – ahogy arra már a bevezetőben utaltunk – nem veszi tudomásul a médiát; az elmélet sem, s a gyakorlat sem. Ennek igazolására érdemes megtekinteni a legújabb egyetemi, főiskolai pedagógiai jegyzeteket, tankönyveket, szöveggyűjteményeket!

A rádiópedagógia a médiapedagógia fejlődéstörténetében újabb állomás lehetne, de minden eddigi médiumnál a rádió szerényebb szerepet kapott a kezdettől a máig. A rádió kultúrák közvetítő szerepe és sok-sok funkciója elvitathatatlan. A legújabb, a legaktuálisabb információk adása szempontjából a televízió megjelenése előtt egyedülálló volt. Pedagógiánk sajnos e médiumot se vette igazán észre. A nevelés-oktatás-képzés folyamatában hazánkban a 60-as évekig kellett várni, hogy sajátos funkciót vállalva, megjelenjen az iskolákban is.

Máig emlékezetes az 1961-es reformtörvény szellemében született iskolarádió és iskolatelevízió.

Iskola a rádióban... Jelentette az iskolai tantárgyakhoz és az osztályfőnöki órákhoz kapcsolódó, tematikusan felépített, didaktikusan szerkesztett, élményt is nyújtó rádióműsorokat. Ma már ez is történelem!

Jó visszaidézni a múltat, emlékezni azokra a hospitálisokra, ahol a rádióműsort egyeztették az órarenddel, és a gyakorlóiskolai tantermekben megszólaltatták a rádiót. Itt is hivatkozhatunk a tapasztalatokra, a különböző vizsgálatokra, hogy különösen az osztályfőnökök számára készített műsorokat használták leggyakrabban a pedagógusok. E műsorokkal élményszerűbbekké váltak az osztályfőnöki órák, emlékezetesebbé egy-egy téma közös feldolgozása.

A rendszeres pedagógiai felhasználást a rádió esetében sajnálatosan akadályozta a kötétt műsoridő, az órarendhez alkalmazkodás nehézsége. Számos iskola, sok-sok pedagógus meg se kísérelte, hogy éljen a lehetőséggel. Megmaradt a hagyományos, jól bevált óravázlata mellett, amin évente alig változtatott.

Fordulatot hozott az iskolarádiózás történetében az audio-magnó megjelenése és gyors elterjedése az iskolákban, amelynek eredményeképpen megszületethetett az iskolarádió magnótára. Ez jelentette az iskolai könyvtárak médiatárrá válásának kezdetét is!

A magnótárból való kölcsönzés lehetővé tette a pedagógusok alaposabb felkészülését a tudatosabb alkalmazásra, továbbá az iskolarádiós anyag szervezés beépítését a pedagógiai folyamatba. Személyes tapasztalataink is vannak azokról a magyar irodalmi, ének, illetve osztályfőnöki órákról, ahol a pedagógus magnóval jelent meg az órákon, az élményt váró, csillogó tekintetű tanulók előtt.

Ennél csodálatosabb fogadtatást csak akkor tapasztaltunk, amikor 1964-ben először találkozhattunk a tantermekben iskolatelevíziós adásokkal.

Az 1950-es évek második felében újabb technikai csodának lehettünk tanúi hazánkban. Megszületett a Magyar Televízió. A televízió, amely ma már világszerte a legnépszerűbb tömegkommunikációs eszköz.

Amint az történt a rádióval, amelynek bizonyos műsorai iskolarádiós adásokká váltak, hasonló történt a televízióval is, amelyben megjelent az Iskolatelevízió.

A Magyar Televízió megszületésével elkezdődött hazánkban a médiapedagógia újabb fejezete, amely minden eddiginél sürgetőbben fogalmazta meg számunkra is a médiumokkal való bánni tudás fontosságának felismerését, a tudatos nézővé, hallgatóvá nevelést, akár a kisgyermekkori helyes televíziózási szokások kialakítását.

Az 50-es évek főleg amerikai televíziópedagógiai szakirodalom megismerése nem volt problémamentes számunkra. Jellemző, hogy főleg azok a tanulmányok voltak olvashatók nálunk, amelyek a televíziózás veszélyeire figyelmeztettek a friss tapasztalatok alapján. Emlékezzünk azokra a dolgozatokra, amelyek megdöbbentettek bennünket vizsgálati eredményeikkel. Arról szóltak, hogy egyetlen heti televízióműsorban mennyi volt a gyilkosság, öngyilkosság, agresszivitás, nemi erőszak stb. Jellemző, hogy az akkori Magyar Televízióban csupa szépet és jót láthattak, hallhattak a gyermekek.

A televízió – mint médium – valamennyi előző médiumot integrálva jelent meg, és vált nagyon hamar rendkívül népszerűvé. A televízióban sűrűsödött össze minden korábbi pedagógiai lehetőség, de egyben valamennyi pedagógiai probléma is. Mindezt érzékelve kezdődött el televíziópedagógiai kutatásunk, amely előbb doktori disszertációvá érett, majd 1978-ban kandidátusi és 1993-ban akadémiai doktori értekezés témájává vált.

Emlékeztetek dr. Jausz Béla professzornak – a későbbi rektornak – a doktori disszertáció megszületését segítő konzultációi, aki kezdetől figyelmeztetett a „járatlan út” problémás volta, az előzmény nélküliségre, a hazai szakirodalom szerény volta. Ugyanakkor emlékeztetek mindkét opponensi vélemény is, amely az úttörő munka eredményességét sommáizta.

A magyar médiapedagógia-történet egyik állomásaként értékelték a lektorok az első témában készült könyvben a munkámat, amely a televízió és a pedagógia kapcsolatáról, majd a dr. Kiss Árpád professzor témavezetésével született kutatásaimra épült iskolatelevíziós pedagógiáról szólt.

A kandidátusi értekezés eredményes védését újabb évtizedes kutatás követte, s így jelent meg a családi és az iskolai televíziózásról szóló kötet, a Göncöl Kiadó gondozásában, majd a Magyar Iskolatelevízió három évtizedes történetét feldolgozó könyv, amelyet a szerző akadémiai doktori értekezésnek szánt.

Ez a munka is neveléstörténeti kutatás eredménye, amely arra a kérdésre kereste a választ, hogy 1964 és 1994 között hogyan vett részt egy speciális médium a magyar közoktatásban, hogyan szolgálta az iskolai innovációt, a három évtizedben milyen jelentős változásokat segített előidézni, megvalósítani, milyen szerepeket vállalt fel stb.

E kötet egyik jellemzője – amit az 1994-es nemzetközi iskolatelevíziós konferencián fogalmaztak meg, ahol a résztvevők számára négy idegen nyelvű rezümével ellátva terjesztett a kiadó –, hogy ilyen történeti kiadvánnyal, amely egy sajátos médiumról szól, még nem találkoztak.

A könyv megjelenésekor még nem tudtuk, hogy a munka a Magyar Iskolatelevízió teljes történetét tartalmazza. Ugyanis 30 éves eredményes működése után, anyagi forrásokra hivatkozva, a Magyar Iskolatelevíziót megszüntették.

Érdekessége továbbá a kötetnek, hogy a címében már szerepel („A képernyő tanár úr”-tól a médiapedagógusig) a médiapedagógus fogalma, amit még az amerikai szakirodalom is csak évekkel később publikált és fogadtatott el.

Az 1998-ban megjelent dolgozatok a legfrissebb vizsgálatokra hivatkoznak, amelyeket Amerika számos államában végeztek el, így jutva következtetésekre. Ezekből kiderül, hogy az „átlag” amerikai gyermek 18 éves koráig több időt tölt a médiával, mint az iskolában. A konzekvencia, hogy az amerikai pedagógusnak médiapedagógussá kell válnia, integrálni kell tudnia a különböző médiumokból kapott ismereteket az iskolai tananyaggal, a tanítványokat

meg kell tanítani a források megismerésére, alkalmazására, valamint a médiumok tudatos felhasználására.

Ezek az újabb információk motiváltak az 1999-ben megjelent A média pedagógiája c. kötet megírására.

A Nemzeti Alaptanterv az első olyan iskolai dokumentum, amely már szerepelteti mint tananyagot a médiaismeretet, illetve mozgóképkultúrát.

Az 1995-ben elfogadott alaptanterv tartalmának megjelenése a helyi tantervekben már nem annyira örömteli. A 2001-ben bevezetett kerettantervek alapján átdolgozott helyi iskolai dokumentumokra is jórészt az a megállapítás jellemző, hogy ritka kivételnek számít az az iskola, amely bedolgozta helyi programjába a médiapedagógiát. Ez esetben az okfeltárás nem jelent problémát.

A tanárképzésünk adós e speciális szakismeretet oktatók képzésével mindmáig. Valami elkezdődött ugyan évekkel ezelőtt az Eszterházy Károly Főiskolán, de e képzés nem ad tanár szakos végzettséget. A pedagógia szakos levelezők választhatnak négy féléves specializációként médiapedagógiát, de ez főleg elméleti ismereteket ad, illetve a hallgatók otthoni felkészülésére alapoz. Hiányzik a gyakorlóiskolai hospitálás, a gyakorlótanítás, a vizsgatanítás a programból. Így a képzés nem teljes.

Bizonyára sokan vitatják velünk együtt, hogy személyi feltételek híján érdemes volt-e a próbálkozás. A filmes oktatás bevezetése is leginkább a személyi feltételek hiánya miatt lett sikertelen! A további problémázgatásra ad módot annak felvetése, hogy szerencsés-e tantárgyi keretek közé szorítani a médiapedagógiát. Véleményünk szerint eredményesebb lenne a médiára nevelést megvalósítani mint a nevelés egyik újabb speciális feladatát, ami minden pedagógus számára kötelező lenne.

Számítógépes világunkban már a gyermekeink is a világhálón szörfözgetnek, az új és a még újabb médiumok megjelenésével, térhódításával (CD, CD-ROM, DVD stb.) egyre nő a médiapedagógia lehetősége, de egyben problémája is. E más országban már tudománnyá váló tartalom meg kellene, hogy szolgáltassa a pedagógusokat, pszichológusokat, a kutatókat, a gyakorlati megvalósítókat, hiszen a médiumok velünk élnek, hatnak ránk, befolyásolnak, informálnak, szórakoztatnak, relaxálnak akkor is, ha gyermekről, felnőttéről vagy idős emberről van szó.

A fentiekből következik egy olyan jövőkép, amely újabb feladatot jelent: meg kellene születnie mielőbb a média-andragógiának, sőt a média-gerontológiának is.

VASS ISTVÁN

tanár

Orbán Balázs Gimnázium

Székelykeresztúr

Olvasáskultúra

– EGY KÖZÉPISKOLAI FELMÉRÉS KÖVETKEZTETÉSEI –

I.

Mivel tölti ki szabadidejét, hogyan osztja be a tanórak után rendelkezésére álló időt egy középiskolai tanuló? Jut-e idő a rendszeres olvasásra, s ha igen, mit és mennyit olvas? Mi a helyzet a családi/egyéni könyvtárak tekintetében? Milyen az iskolai könyvtárak ellátottsága,